

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.98:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/38>

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СИТУАЦІЯХ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

STANDARDS OF EVIDENCE AND DECISION-MAKING IN WEAPONS SITUATIONS: A CRIMINAL PROCEDURAL ANALYSIS OF POLICE OFFICER ACTIONS

Бараннік Р.В., к.ю.н., доцент,
виконуючий обов'язки завідувача та доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності

Запорізький національний університет
orcid.org/0009-0008-1202-5535

У статті досліджуються стандарти доказування в кримінальному провадженні та їхній вплив на оцінку правомірності застосування поліцейським вогнепальної зброї. Актуальність теми зумовлена тим, що рішення про застосування сили приймається поліцейським у надзвичайно динамічних умовах, за обмеженого доступу до інформації, у стані стресу та під загрозою для життя, тоді як кримінальний процес оцінює ці дії постфактум, у спокійній аналітичній атмосфері. У статті підкреслюється, що існує природний і методологічний розрив між моментом ухвалення рішення офіцером поліції та моментом його юридичної оцінки судом, що вимагає адаптованого підходу до визначення необхідності, пропорційності й обґрунтованості застосування сили.

На основі аналізу чинного законодавства України, положень КК та КПК, практики Верховного Суду, а також рішень ЄСПЛ у статті обґрунтовується, що оцінка правомірності застосування зброї не може базуватися виключно на об'єктивній реконструкції подій. Вона повинна враховувати доступну поліцейському інформацію, його добросовісне й об'єктивно виправдане переконання у наявності загрози, а також психофізіологічні наслідки стресової реакції, описані у сучасних емпіричних дослідженнях (зокрема D. Klinger). Наукові дані про тунельний зір, спотворення часової перцепції та автоматизацію дій під час небезпечних інцидентів дозволяють пояснити, чому вимога до поліцейського діяти «раціонально та безпомилково» є непридатною до застосування у реальному житті.

Стаття показує, що у провадженнях щодо застосування зброї ключового значення набувають не лише об'єктивні докази (балістика, траєкторії, відеозаписи), а й адекватне відтворення внутрішнього стану поліцейського, його сприйняття загрози та доступних альтернатив. З огляду на це автор доводить необхідність інтеграції кримінально-процесуальних стандартів доказування з підходом «розумного офіцера», що домінує в американській практиці та корелює з європейськими стандартами аналізу добросовісного переконання.

У підсумку обґрунтовується потреба у створенні в Україні цілісної доктрини оцінки дій поліцейського в умовах ризику, яка включатиме психологічний, фактичний та правовий рівні. Запропоновано посилити інституційну спроможність органів досудового розслідування шляхом упровадження якісних інструментів фіксації подій, розвитку експертиз, а також створення системи підготовки, що формуватиме у поліцейських навички прийняття рішень відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: стандарти доказування, застосування вогнепальної зброї, поліцейська діяльність, кримінальний процес, розумний офіцер.

The article examines the standards of proof applied in criminal proceedings and their impact on assessing the lawfulness of police use of firearms. The relevance of the topic arises from the fact that decisions to use force are made by police officers in highly dynamic, time-critical and stressful circumstances, with limited information and under direct threat to life. In contrast, criminal justice evaluates these decisions retrospectively, within a calm analytical environment. The study highlights the inherent methodological gap between the moment of decision-making by an officer and the moment of judicial evaluation, which necessitates an adapted analytical approach to determining necessity, proportionality and justification.

Drawing on the legislation of Ukraine, provisions of the Criminal Code and Criminal Procedure Code, case law of the Supreme Court and judgments of the European Court of Human Rights, the article argues that the assessment of the lawfulness of using force cannot rely solely on objective reconstruction of events. It must also consider the information available to the officer at the moment of the incident, the officer's honest and objectively reasonable belief in the existence of a threat, as well as the psychophysiological effects of acute stress, documented in empirical research (particularly D. Klinger). Scientific findings regarding tunnel vision, time distortion and automatized reactions under threat demonstrate why the expectation that an officer must act «rationally and flawlessly» is unrealistic.

The article further shows that in cases involving firearm use, both objective evidence (ballistics, trajectories, video recordings) and a reconstruction of the officer's subjective perception of danger are essential. The integration of criminal procedural standards with the «reasonable officer» approach – dominant in U.S. jurisprudence and consistent with European human rights standards – is emphasized as necessary for fair evaluation.

The study concludes that Ukraine needs a comprehensive doctrinal framework for assessing police actions in high-risk conditions, combining psychological, factual and legal dimensions. Recommendations include strengthening investigative capacity through advanced recording tools, improved forensic techniques and enhanced police training aligned with international standards.

Key words: standards of proof, use of firearms, police activity, criminal procedure, reasonable officer.

Постановка проблеми. Питання визначення стандартів доказування у кримінальних провадженнях щодо застосування поліцейським вогнепальної зброї є одним із найбільш дискусійних в українській правовій системі. З одного боку, держава зобов'язана забезпечити ефективне розслідування можливих порушень права на життя відповідно до статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З іншого боку, поліцейські діють у стані ризику та невизначеності, приймаючи рішення у долі секунди, тоді як оцінка їхніх дій відбувається ретроспективно, з позиції «холодного аналізу».

У цьому контексті саме стандарти доказування – «обґрунтована підозра», «достатні підстави вважати», «вірогідність», «поза розумним сумнівом» – визначають межі доведення правомірності або неправомірності дій поліцейського. Питання ускладнюється тим, що критерії, якими керується поліцейський, не співпадають за природою зі стандартами доказування, якими керується суд. Це створює методологічний розрив, який потребує доктринального та практичного аналізу.

Оцінка стану літератури. Стандарти доказування в кримінальному процесі ґрунтовно досліджувалися українськими процесуалістами: М. Михеєнком, В. Тертишником, М. Гаврилюком, А. Зеленцовою, В. Нором. Питання правової природи доказування та стандартів обґрунтованості також піднімалися в англомовній літературі (Р. Roberts, A. Zuckerman, A. Ashworth).

Щодо застосування сили поліцейськими – ключовими джерелами є: рішення ЄСПЛ: *McCann and Others v. UK* (1995) [1], *Nachova v. Bulgaria* (2005) [2], *Giuliani and Gaggio v. Italy* (2011) [3], *Armani Da Silva v. UK* (2016) [4]; американська практика: *Graham v. Connor* (1989) [5], *Tennessee v. Garner* (1985) [6]; монографія Девіда Клінгера «*Into the Kill Zone*» [7] – один із найбільш цитованих аналізів механізмів прийняття рішень поліцейськими під час стрільби та інші.

Українських робіт, присвячених перетину стандартів доказування та психології прийняття рішень у ситуаціях застосування зброї, практично немає, що визначає новизну та необхідність даного дослідження.

Метою дослідження є проаналізувати взаємозв'язок між кримінально-процесуальними стандартами доказування та реальними механізмами прийняття рішень поліцейським у ситуаціях застосування вогнепальної зброї. Поставлена мета зумовлює вирішення наступних завдань: дослідити стандартні моделі доказування, передбачені КПК України; проаналізувати нормативні вимоги щодо застосування зброї поліцейським; визначити психофізіологічні фактори, що впливають на прийняття рішень про застосування вогнепальної зброї; розглянути релевантну практику ЄСПЛ і Верховного Суду; встановити, як саме стандарти доказування трансформуються у контексті оцінки дій поліцейського; запропонувати шляхи вдосконалення методології оцінки таких ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Проблематика застосування поліцейським вогнепальної зброї перебуває на перетині двох складних правових сфер: кримінального процесуального доказування та правового регулювання використання сили. В останні десятиліття ця тема стала однією з ключових як для України, так і для міжнародної спільноти, оскільки вона напряму пов'язана з гарантіями права на життя, обов'язками держави щодо ефективного розслідування та потребами правоохоронної діяльності.

У моменти, коли поліцейський змушений приймати рішення про застосування зброї, ситуація є динамічною, напруженою та інформаційно неповною. Проте кримінальний процес оцінює ці дії за високими стандартами доказування та з позиції ретроспективного аналізу. Фактично, рішення, ухвалені за долі секунди, оцінюються в умовах тиші судової зали, з доступом до експертиз, відео, свідків, а також під впливом принципу «поза розумним сумнівом» як фінального стандарту кримінальної відповідальності.

Саме тому майже кожне провадження щодо застосування зброї поліцейським стає точкою зіткнення двох

часових вимірів: *moment-to-moment decisions* та *after-the-fact analysis*. Це зіткнення створює методологічну і правову проблему, в основі якої лежить розрив між тими стандартами, якими керується поліцейський у момент загрози, та стандартами доказування, якими керується суд під час оцінки цих дій.

У ситуації реального ризику поліцейський спирається на швидку оцінку загрози, власні людські інстинкти, автоматизовані навички (у разі наявності), зазвичай неповну інформацію про всі обставини події, а також на необхідність негайної реакції.

Кримінальний процес, натомість, вимагає: встановлення фактичних даних за правилами ст. 94 КПК України, оцінки доказів за стандартом «вірогідності», доведення вини «поза розумним сумнівом», встановлення мотивів, намірів, альтернатив поведінки.

Цей розрив докладно проаналізовано у практиці ЄСПЛ (*McCann v. UK*, 1995; *Armani Da Silva v. UK*, 2016), де Суд наголошує на тому, що оцінка дій правоохоронця має враховувати ситуацію такою, як він її бачив у момент події, а не з позиції ідеальної обізнаності й необмеженого часу [1; 4].

Українська правова доктрина визнає, що оціночні поняття («реальна загроза», «пропорційність», «необхідність») мають невизначений зміст, але деталей їх практичної інтерпретації у контексті доказування поки що мало. У проаналізованих нами роботах вітчизняних вчених акцент робиться на загальних стандартах доказування, ролі суду та обов'язку сторони обвинувачення доводити вину.

Щодо застосування зброї – найбільш авторитетним світовим джерелом є монографія Девіда Клінгера «*Into the Kill Zone*» (2004), що ґрунтується на інтерв'ю зі стрільцями-поліцейськими та аналізує механізми прийняття рішень під стресом. У цій роботі зокрема описується «континуум застосування сили» та фізіологія стресових рішень.

Показовим у розглядуваному нами контексті є рішення Верховного суду США *Graham v. Connor* (1989) [5], яке ввело стандарт *objective reasonableness* – оцінку дій поліцейського з позиції «розумного офіцера на місці події».

В Україні правове регулювання застосування вогнепальної зброї поліцейськими визначає лише загальні рамки поведінки, залишаючи значний простір для тлумачення в кожній окремій ситуації. Стаття 46 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює, що зброя може бути застосована у випадках реальної загрози життю чи здоров'ю особи, необхідності припинення тяжкого насильницького злочину або затримання особи, яка чинить збройний опір чи намагається втекти з використання зброї. Однак саме тлумачення понять «необхідність» та «реальна загроза» залежить від конкретної ситуації, інтенсивності небезпеки та суб'єктивного сприйняття поліцейським розвитку подій.

Кримінально-правові норми про необхідну оборону та затримання особи, яка вчинила злочин, створюють лише загальне підґрунтя для правомірності застосування сили. Проте вони не відповідають на ключове питання – як саме має бути встановлено відповідність дій поліцейського тим стандартам, які суд застосовує при оцінці доказів. У кримінальному процесі йдеться не про формальне підтвердження наявності підстав, а про реконструкцію картини події в умовах, коли кожен факт підлягає перевірці на вірогідність, логічну послідовність і відповідність загальному стандарту доказування. Саме тому суд, оцінюючи дії поліцейського, керується не лише буквальним змістом закону, а й стандартами доказування, які впливають на інтерпретацію суб'єктивного та об'єктивного елементів його поведінки.

У цьому контексті особливого значення набуває різниця між двома режимами оцінки фактів: *ex ante*, характерним для поліцейського, та *ex post*, що визначає підхід суду. Поліцейський діє під впливом стресу, з обмеженим набо-

ром інформації та за умов дефіциту часу, тоді як суд досліджує ситуацію в умовах повної інтелектуальної безпеки, із залученням експертів, свідків і матеріальних доказів. Це принципове розходження вперше системно обґрунтоване Європейським судом з прав людини у справі *McCann and Others v. United Kingdom*, де Суд підкреслив, що оцінка правомірності застосування зброї повинна враховувати сприйняття небезпеки правоохоронцем у момент події, а не ті обставини, які стали відомі згодом [1]. Подібну логіку Суд застосував у справі *Armani Da Silva v. United Kingdom*, вказавши, що добросовісність переконання поліцейського може бути правомірною навіть тоді, коли об'єктивні факти пізніше спростовують реальність загрози. Так, зокрема, Європейський суд у згаданій справі підкреслив, що правомірність застосування сили залежить не від того, чи була загроза реальною, а від того, чи мав поліцейський **чесне і добросовісне переконання** у її наявності [4].

Ці позиції кореспондують з американським стандартом «objective reasonableness», сформульованим Верховним судом США у справі *Graham v. Connor*. Суд наголосив, що застосування сили має оцінюватися з позиції «розумного офіцера на місці події», а не крізь призму спокійного аналізу в зовсім інших умовах [5]. Цей підхід дозволяє уникати ефекту так званої «ретроспективної мудрості», коли дії поліцейського виглядають хибними лише тому, що оцінюються з позиції інформаційної повноти, яка не була доступною в момент прийняття рішення.

Дослідження Девіда Клінгера та інших фахівців із психології застосування сили підтверджують, що в реальних критичних ситуаціях офіцери діють у стані значного фізіологічного напруження, що впливає на якість сприйняття. Феномени тунельного зору, порушення часової оцінки, зниження дрібної моторики та «автоматизація» рухів не є ознаками непрофесійності, а закономірними реакціями нервової системи у стані загрози [7]. Відтак вимога суду реконструювати логічні міркування поліцейського у момент небезпеки може бути методологічно помилковою, оскільки припускає раціональний аналіз там, де його фізіологічно не могло бути.

Кримінально-процесуальний аспект проблеми полягає в тому, що стандарт «поза розумним сумнівом», закріплений у практиці ЄСПЛ та в українському праві, вимагає встановлення максимально узгодженої картини події. Водночас дії поліцейського часто містять невизначені елементи, зумовлені саме стресовим характером ситуації. Тому доведення правомірності або неправомірності застосування зброї неможливе без аналізу психофізіологічних факторів. Суд повинен зважати на те, що поведінка поліцейського оцінюється у двох площинах: фактичній – чи була загроза реальною, і психологічній – як він її сприймав. Поеднання цих площин відповідає підходу, сформульованому в *Giuliani and Gaggio v. Italy*, де Суд наголосив, що оцінка пропорційності застосованої сили неможлива без урахування темпу та хаотичності подій [3].

Доказування у справах про застосування зброї потребує високої якості доказової бази. Практика показує, що відеозаписи з боді-камери, балістичні експертизи, трасологічні висновки та психологічні експертизи є ключовими

інструментами реконструкції події. Без належної фіксації обстановки моменту застосування зброї, її інтенсивності та тривалості виникають прогалини, які неминуче призводять до різночитань між оцінкою правоохоронця та суду. Власне тому ЄСПЛ послідовно вимагає від держав забезпечувати ефективне інституційне розслідування, спроможне відповісти на ключові запитання щодо пропорційності, необхідності та неминучості застосування сили.

Особливої уваги потребує питання професійної підготовки поліцейських. Вона відіграє роль не лише в ухваленні рішень у момент небезпеки, а й у формуванні доказової картини. Належно підготовлений офіцер краще контролює свої реакції, точніше сприймає розвиток загрози та може надати більш послідовні свідчення під час розслідування. Недостатній рівень підготовки, навпаки, часто лягає в основу висновків слідства про необережність або невинуватого ескалацію застосування сили. Тому підготовка поліцейських є не лише оперативним, а й кримінально-процесуальним фактором.

Таким чином, аналіз правомірності застосування зброї потребує врахування одразу кількох взаємопов'язаних елементів: нормативного змісту підстав для застосування зброї, кримінально-процесуальних стандартів доказування, психофізіології стресових рішень і технологічної якості доказової бази. Лише інтегрований підхід дозволяє забезпечити справедливу оцінку дій поліцейського і водночас дотримання державою зобов'язань щодо ефективного розслідування.

Висновки. Стандарти доказування в кримінальному процесі є ключовим інструментом оцінки правомірності застосування зброї поліцейським. Проте ці стандарти не можуть тлумачитися ізольовано від реальних умов, у яких ухвалюються рішення. Психофізіологічні чинники, неповнота інформації та часовий тиск істотно впливають на сприйняття загрози правоохоронцем. Навіть враховуючи те, що суд застосовує стандарт «поза розумним сумнівом», поліцейський діє в умовах інформаційної недостатності, стресу та часової обмеженості. Це створює необхідність переосмислення методів аналізу таких ситуацій та врахування психофізіологічних факторів, які впливають на здатність сприймати загрозу.

Поеднання стандартів доказування з методологією оцінки «розумного офіцера», впровадження сучасних засобів фіксації та підвищення рівня підготовки поліцейських дозволяють забезпечити більш справедливую та точну правову оцінку. Саме інтеграція доктринальних, психологічних та практичних підходів здатна сформувати сучасний стандарт оцінки застосування сили.

З огляду на практику ЄСПЛ та американський стандарт «розумного офіцера», доцільним є формування спеціальних методичних підходів до аналізу застосування зброї, що враховуватимуть як об'єктивні докази, так і суб'єктивне ставлення до події з боку поліцейського. Удосконалення нормативної бази, вдосконалення методології проведення занять з вогневої підготовки та створення сучасних стандартів фіксації подій сприятиме більш справедливим і точним правовим рішенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Case of *Mc Cann and others v. The United Kingdom*. Application no. 18984/91. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57943%22%5D%7D>. (accessed: 04.05.2025).
2. Case of *Nachova and others v. Bulgaria*. Applications nos. 43577/98 and 43579/98. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-69630%22%5D%7D>. (accessed: 04.05.2025).
3. *Giuliani and Gaggio v. Italy*. 23458/02 Judgment 24.3.2011 [GC]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22002-568%22%5D%7D>. (accessed: 04.05.2025).
4. Case of *Armani da Silva v. The United Kingdom*. Application no. 5878/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-161975%22%5D%7D>. (accessed: 04.05.2025).
5. *Graham v. Connor*, 490 U.S. 386, 1989 URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/490/386/> (accessed: 04.05.2025).
6. *Tennessee v. Garner*, 471 U.S. 1 Argued: October 30, 1984. Decided: March 27, 1985. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/471/1/>. (accessed: 04.05.2025).
7. Klinger D. Into the Kill Zone. 2004, 299 p. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/kill-zone-cops-eye-view-deadly-force>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025